

ՎԵՐԱԴԱՐՁ

ԴԷՊԻ

«ՄԵՍՐՈՊԵԱՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԻՒՆ»

Հայաստանի վերջին անկախացումէն ասդին (1991), Հայերէն երկու լեզուաճիւղերուն՝ Արեւելահայերէնին եւ Արեւմտահայերէնին միջեւ լուրջ՝ եւ անհաշտ մրցակցութիւն մը, թաքուն պայքար մը կարծէք կ'ապրի: Հոգեբանական եւ զգացական:

Հարցը կը մեկնի անշուշտ Մեսրոպեան եւ «Արեղեանական» կոչուած ուղղագրութեան հանդիպումէն, բխումէն: Մէկը Դասական՝ չուրջ 1600 տարեկան, միւսը նոր՝ 70-80 տարեկան:

Սովետական Հայաստանի 1922ի պատմութեան մէկ էջը կը վկայէ, որ Մարտ 4ին, համայնավար կառավարութիւնը՝ իր յատուկ մէկ հրամանագիրով Հայերէն Լեզուի «նոր ուղղագրութիւն մը» պարտադրեց հայրենաբնակ մեր ժողովուրդին:

Այդ թուականէն ասդին, «նոր ուղղագրութիւնը» ընդարձակ փոս մը ստեղծեց Սփիւռքի եւ Հայաստանի միջեւ: Ժամանակին, հայագէտ դէմքեր՝ Ստ. Մալխասեանց, Հր. Աճառեան, Ա. Զօպանեան, Հայր Գաբրիէլ Նահապետեան, Հայր Վարդան Հացունի, Հայր Արսէն Ղազիկեան, Հայր Ներսէս Ակիւնեան, Շաւարշ Նարդունի, Հայր Եղիա Փէչիկեան, Հայր Ներսէս Տէր-Ներսէսեան եւ ուրիշ բազմաթիւ հայերէնագէտ մտաւորականներ, գիրքերով եւ յօդուածներով գիտականօրէն եւ հիմնաւորապէս քննադատեցին ու մերժեցին այդ «նոր ուղղագրութեան» այլանդակութիւնները եւ հակատրամաբանական սկզբունքները:

Դժբախտաբար, այդ նոր ուղղագրութեամբ ստեղծուեցաւ այնպիսի գրաւոր հայերէն մը, որ նման չէր 15-16 դարերու հնաւորութենէն եկած ու մինչեւ 1922 թուականը հասած հայերէնին. հայերէն մը, որ բովանդակութեամբ եւ լեզուաքերականական տեսակէտէ անհեթեթութիւններու համայնապատկեր մը

դարձաւ: Անշուշտ, մեր խօսքը «գրաւոր հայերէն»ի մասին է, որ որոշապէս անհամապատասխան է բանաւոր հայերէնին հետ: Հարցը լեզուական միօրինակութեան մասին չէ, այլ սոսկ երկու լեզուաճիւղերու «ուղղագրութեան միասնականութեան»:

«Աբեղեանական ուղղագրութեան» կալուածէն ներս, կորսուեցան եւ անհետացան հարիւրաւոր ածանցներ, արմատներ, ինչպէս նաեւ հոլովումի եւ խոնարհումի ձեւեր: Դժուարացաւ զանազանել հարկը յարկէն, համը յամրէն, հոյլը յոյլէն, հոռին յոռիէն, հարելը յարելէն, սէրը սերէն...: «Հ» եւ «Յ» տառերու նման նոյնացան «Ե» եւ «Է», «Ո» եւ «Օ», «Ի» եւ «Վ» տառերը: Այս պատճառով, գրաւոր հայերէնին մէջ ալլակերպուեցան եւ իմաստազրկուեցան հազարաւոր բառեր: Դասական Հայերէնէն յառաջացած ձեւեր՝ դարձան լեզուաքերականօրէն անմեկնելի (օրինակ՝ յամեմայնդէպս՝ համեմայնդեպս, յիրաւի՝ հիրաւի, յառաջ՝ հառաջ, հառաջագոյն, յերկինս՝ հերկինս, ի չարէ՝ ի չարե, եւայլն, եւայլն):

Անհաւատալի:

Եւ սակայն, գիտակցութեամբ եւ «մասամբ նորին» աղաւաղեցին Հայերէնի լեզուական էութիւնը:

Մեսրոպեան Հայերէնը հիմնուած է տրամաբանութեան եւ անթերի լեզուամտածողութեան վրայ: Այդ պատճառով ալ գիտական է եւ ժամանակներու հետ մրցելու ընդունակ լեզու մը: Ասոր համար, կամուրջը՝ որ Դասական Հայերէնէն կ'անցնի աշխարհաբարին, պէտք է պահել եւ պահպանել ամուր, որովհետեւ առանց այդ տրամաբանական կամուրջին՝ «լեզուական Բաբելոն» կը ստեղծուի, ինչ որ անխուսափելիօրէն պատահեցաւ արդէն:

Դասական Ուղղագրութեան գիտականութիւնը ապացուցուած է 1600 տարի: Մինչ նոյն բանը կարելի չէ ըսել «աբեղեանական ուղղագրութեան» մասին, որ կեղծ ու շինծու օրէնքներով ու կանոններով կառուցուած հայերէն մըն է: Շատ հաւանաբար, այդ տարիներու համայնավար կառավարութեան իշխանաւորներուն (այս պարագային ծանօթ են մեզի յատկապէս Աշոտ Յովհաննիսեանի եւ Պօղոս Մակինցեանի անունները) հարկաւոր էր «աբեղեանական ուղղագրութեան» պէս բան մը, որպէսզի հնարաւոր ըլլար Հայաստանի ժողովուրդը հեռացնել կամ կտրել բազմահազար տարիներու ազգային մշակոյթի արժէքներէն, Եկեղեցիէն եւ Հայ Սփիւռքէն:

Այս հարցը -ուղղագրութեան փոփոխութիւնը- քաղաքական հարց էր: Ուրիշ ոչինչ:

1921-ի Յունուարին, «Հայաստանի լուսժողկոմ Աշոտ Յովհաննիսեանի հրաւերով՝ Երեսնում Արեղեանը գեկուցում է կարդում մեր ուղղագրութեան բարեփոխութեան մասին: ... Այս գեկուցումը կոմիսարը տպագրել տալով՝ ուղարկում է հայ լեզուի մշակներին ու լուսաւորութեան բնագաւառի աշխատողներին, Արեղեանի կարծիքով, ցանկանալով լսել նրանց խօսքը: Բայց ո՛չ մի տեղից կարծիք չի՝ ստացում, քանի որ այդ գրքոյկի, որ դեռ աւանդական ուղղագրութեամբ էր գրուած, առաջին էջում լուսժողկոմի կողմից ասուած էր. Լուսաւորական նպատակի եւ կիրարկման միջոցների տեսակետից՝ ուղղագրութեան հարցը քաղաքական հարց է, եւ հայ լեզուի ուղղագրութեան ռեֆորմի խնդիրը Հայաստանի յեղափոխական իշխանութեան հերթական խնդիրներից միւնը»¹:

Պատմական իրականութիւն եւ ճշմարտութիւն: Զի՛ կարօտիր մեկնաբանութեան: Ուրեմն, լեզուին Ուղղագրութիւնը այլափոխեցին քաղաքական յետին նպատակներով, արհեստականօրէն եւ ազգի կամքին հակառակ:

Մանօթ եւ մեզի միւս բոլոր բացատրութիւնները, որոնք կը ձգտին վաւերացնել անհեթեթութիւն մը, որուն քաղաքական միտումը բացայայտ է այլեւս: Մանկական միամտութեան հոտ ունի յատկապէս այն մօտեցումը թէ «նոր ուղղագրութիւնը» աւելի «մատչելի է ժողովուրդին»: Ասիկա միայն չբնականօրէն մըն էր՝ ծածկելով՝ համար յետին միտքը այդ օրերու հարամիտ քաղաքականութեան: Որովհետեւ մատչելիութիւնը չի՛ կրնար երբեք գիտական որոշիչ պայման ըլլալ:

Դժբախտաբար, վերջերս, իր մէկ գրութեամբ, այս մտահոգութիւնը կը յայտնէր նաեւ Ակադեմիկոս Սերգէյ Աբրահամեան. «Ո՛չ ոք իրաւունք ունի պահանջելու, պարտադրելու, որ մարդ իր լեզուին տիրապետի հին հայերէնի անյաղթահարելի դժուարութիւնները: Եւ քանի որ դա կարող է յաջողուել շատ քիչերին, ուրեմն ժողովուրդի գրագիտութիւնը լուրջ վտանգի տակ է դրուում»²:

«Արեղեանական Ուղղագրութիւնը» խզումն էր Հայերէնին իր անցեալէն ու կառոյցէն: Նոյն նպատակին ծառայեց նաեւ անթիւ օտար բառերու անտեղի եւ այլասերիչ գործածութիւնը՝ Մեսրոպ Մաշտոց Վարդապետէն 1500 տարիներ ետք:

Անցան տարիներ, ծանր տարիներ...:

1. ԳԻՒԼԲՈՒԴԱՂԱՆՍՆ Ս. Վ., Հայերէնի ուղղագրութեան պատմութիւն, Երեւան, 1973, էջ 324:

2. Տե՛ս «Պատմաբանասիրական Հանդէս», 1997, հտ. 1, Երեւան, էջ 91:

Եւ ա՛յնքան երկար խօսուեցաւ այս մասին անցեալին՝ ըՍ֊
փիւռքի մէջ: Իսկ վերջերս, Հայրենիքի անկախացումով, լեզ֊
ուական այս հարցը վերարժարժուեցաւ թէ՛ Սփիւռքի եւ թէ՛ նաեւ
Հայրենիքի մէջ ապրող անկեղծ ու ողջամիտ մտաւորականներու,
լրջամիտ խմբաւորումներու, ինչպէս նաեւ «Դասական Ուղղա֊
գրութեան» ծանօթ լեզուաբաններու կողմէ՝:

Հետեւաբար, «ուղղագրութեան հարցը» գոյութիւն ունի:
Եւ այս հարցը արժարժուն է աւելի քան երբեք:

Հայ Սփիւռքը, շուրջ ութսուն տարիներէ ի վեր, ակնդէտ կը
սպասէ Հայերէնի Ուղղագրութեան «միասնական» հարցի լու֊
ծումին: Զխորացնենք Հայրենիքի եւ Սփիւռքի միջեւ եղած ան֊
ջրպետը: Ռուսաստանի համայնավար վարչակարգի անկումով՝
1991ին Հայաստան գտաւ իր երազած անկախութիւնը: Կարելի է
յուշալ նաեւ, որ «սովետական» կամ «Աբեղեանական Ուղղա֊
գրութիւն»ն ալ հասնի իր վիճակին, որպէսզի «Մեսրոպեան Ուղ֊
ղագրութիւնը» վերադառնայ ու վերահաստատուի:

Ոորքին մէջ, «լեզուն» է որ իր մէջ կը պահէ եւ սերունդէ
սերունդ կը փոխանցէ «Հող»ի, «արմատ»ի, «աւանդութեան»,
«ինքնութեան եւ «Հայրենիք»ի յղացքները եւ անոնց մտածո֊
ղութիւնը:

3. Հարցը իսկապէս հրատապ է: Կ'արժէ նկատի ունենալ գոնէ վերջին տարի֊
ներուն սփիւռքեան մամուլին մէջ յայտնուած Հայաստանի եւ Սփիւռքի
գրիչներու կողմէ ստորագրուած քանի մը նշանակալից գրութիւնները՝
անշուշտ Հայերէն Լեզուի «Դասական Ուղղագրութեան» եւ «միասնական
ուղղագրութեան» առնչութեամբ: Կու տանք յօդուածներու տպագրա֊
կան հերթականութեամբ: ԵԱՐՏԸՄԵԱՆ Հ. ՏԱՀԱՏ ՎՐԴ., Մեծ Ադտէն
Սփիւռք կամ մերկայիմ արձանագրումը, «Բազմալէզ» (Հայագիտական
պարբերագիրք, Վենետիկ-Իտալիա), 1996, թիւ 1-4: ՄԻՐԻՋԱՆԵԱՆ ԼԵ֊
ԻՈՆ, Ապագան Մեսրոպեան Ուղղագրութեանն է, «Յառաջ» (օրաթերթ,
Փարիզ), 1997, Երեքշաբթի, Փետրուար 18: ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ ԲԱԳՐԱՏ, Հա֊
յերէնի ուղղագրութեան միասնականացման խնդիրը մաի եւ առաջ քաղա֊
քական է, «Յառաջ», 1997, Երեքշաբթի, Մայիս 6: ՄԻՐԻՋԱՆԵԱՆ ԼԵԻՈՆ,
Լեզուն լեզուաբանների մեկնադրոքի չէ, «Յառաջ», 1997, Ուրբաթ, Օգոս֊
տոս 1: ՄԻՍԳՅԵԱՆ ՎԱՂԻՆԱԿ, Վերադարձ դասական ուղղագրութեան
«Յառաջ», 1997, Շաբաթ-Կիրակի, Օգոստոս 2-3: ԶՈՒԳԱՍՋԱՆ ԲԱԳԳԷՆ,
Խարխուլի է ուղղագրութեան «Պերլինեան Պատը», «Ասպարէզ», (օրա֊
թերթ, Լոս Անճելըս), 1997, Ուրբաթ-Շաբաթ, Նոյեմբեր 28-29: ՄԱՏ֊
ԹԷՈՍԵԱՆ ՎԱՐԴԱՆ, Ուղղագրութեան խնդրին շուրջ, «Յառաջ», 1997,
Զորեքշաբթի, Դեկտեմբեր 17: ԹՈԹՈՅԵԱՆ ԱՐՓԻ, Ուղղագրութեան հար֊
ցը չէ մոռցում, «Յառաջ», 1998, Շաբաթ-Կիրակի, Փետրուար 7-8: Կոչ մը
«Յանուն միասնական ուղղագրութեան» խորագիրով, ստորագրած են Հա֊
յաստանէն տասնմէկ մտաւորական-գիտնականներ, տե՛ս «Յառաջ», 1998,
Շաբաթ-Կիրակի, Փետրուար 7-8: ՀԱՅԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ, Սփիւռքի հետ յա֊

«Մեր մէջ, սերունդէ սերունդ գլխաւորաբար ԼԵԶՈՒՆ է որ կը փոխանցուի, որ կապ կը ստեղծէ՝ աւելի քան գաղափարները կամ նուաճումները: ... Մեր գրականութեան մէջ ներքին ազդեցութիւնները շատ չեն բանիր, որովհետեւ ամէն գրագէտի հետ իր գործը գերեզման կը մտնէ երբ իր ձայնը կը լռէ: Բայց լեզուն կը շարունակէ: ... Այսպէս է որ լեզուին վրայ դրուած է հսկայ պատասխանատուութիւնը՝ ազգին յիշողութիւնը եւ եկեղեցին: ... Եւ հայկականութիւն եւ հայերէն լեզու կը նոյնանան, կը դառնան մեր հաւաքական եւ անձնական ինքնութիւնը՝ նոյն ատեն: Այս է պատճառը որ հայաստանցիները պիտի չհասկնան այն մոլեռանդ յամառութիւնը՝ որով մենք կ'ընդդիմանանք լեզուին ուղղագրութիւնը փոխելու կամ օտար քառեր փոխ առնելու ամէն ճիգի»⁴:

Լեզուն ազգային մտածողութիւն է: Իսկ ինքնութիւնը, մեր պարագային, զգացականի կողքին՝ շատ աւելի մտային է, քան կենցաղային կամ սերնդային:

Հետեւաբար... Դասական Հայերէնին կամ «Մեսրոպեան Ուղղագրութեան» վերահաստատումը կամ վերադարձը պատմական անհրաժեշտութիւն է:

Այս անհրաժեշտ որոշումին, քայլին եւ աշխատանքի կերպերու պատասխանատուութիւնը պէտք է ստանձնեն Հայաստանի Պետութիւնը, լեզուաբանները եւ յարակից գիտութիւններու մասնագէտները: Դժբախտաբար, սակայն, տակաւին յստակ չէ մտածողութիւնը եւ դիրքորոշումը Հայաստանի պետական իշխանաւորներուն: Ըսինք՝ Պետութիւնը: Որովհետեւ ուղղագրութիւնը փոխուած ու գործադրուած է «Պետական Հրովարտակով»:

75-80 տարիներու խաւար փակագիծէ մը ետք, Հայաստանի Պետականութեան հովանաւորութեամբ՝ Հայերէն Լեզուի «Դասական Ուղղագրութիւնը» պէտք է վերադառնայ Հայրենիք:

րաքերութիւն՝ առանց Սփիւռքի, «Յառաջ», 1998, Երեքշաբթի, Մայիս 26: ՀԱՅՏԵԱՆ ՏԻԳՐԱՆ, Ուղղագրութիւնը որպէս անանցանելի «Պերլինի մտաւոր Պատ», «Յառաջ», 1998, Զորեքշաբթի, Մայիս 27: ԱՆՍՏՈՐԱԳԻՐ, Վերականգնել Մեսրոպեան ուղղագրութիւնը, «Ասպարէզ», 1998, Ուրբաթ-Շաբաթ, Յուլիս 3-4: ՄԻՄՈՆԵԱՆ ԿԱՐԷՆ, Լեզու եւ Ուղղագրութիւն (Պատմութիւն, Գաղափարականութիւն, Գաղափարաբանութիւն), «Նոր Օր» (Շաբաթաթերթ, Լոս Անձելէս), 1998, Դեկտեմբեր 17, Դեկտեմբեր 24, Դեկտեմբեր 31 եւ յաջորդաբար:

4. ՕՏԱԿԱՆ ՎԱՀԷ, Հարիւր տարի առաջ, տե՛ս «Յառաջ» (օրաթերթ, Փարիզ), 1998, Հինգշաբթի, Թունուար 15, էջ 2:

«Հին (դասական), սովորական եւ ընտանի ուղղագրութիւնը՝ հայ ազգին համար ո՛չ միայն լեզուական պահանջ, այլեւ զգացման լուրջ խնդիր է: Եւ բաղձալի է անոր ամբողջական վերահաստատումը, որով կը հաւատանք թէ հայ գաղութներու սրտերը աւելի սերտօրէն պիտի կապուին Մայր Հայաստանի հետ, բառնալով գրական հաղորդակցութեան խզումը՝ որ առաջ բերաւ վերջին ուղղագրական փոփոխութիւնը»⁵:

Կը հաւատանք մեր ժողովուրդի քաջարի ողջմտութեան:

Հ. ՏԱՃԱՏ ՎՐԴ. ԵԱՐՏԸՄԵԱՆ

5. ՆԱՀԱՊԵՏԵԱՆ Հ. ԳԱՐՐԻԷԼ ՎՐԴ., ՀԱՅՈՒՆԻ Հ. ՎԱՐԴԱՆ ՎՐԴ., ՂԱՋԻԿԵԱՆ Հ. ԱՐՍԷՆ ՎՐԴ., ՎԵՆԵՏԻՈՅ ՄԽԻՔԱՐԵԱՄԵ ԿԱՐԾԻՔԸ ՀԱՅԵՐԷՄ ուղղագրութեան մասին, *Վենետիկ*, 1927, էջ 15: